

Souvětí

Souvětí podřadné a souřadné

Spojováním vět vznikají dva formální typy souvětí:

a) **Souvětí podřadné** (hypotaktické) představuje takové spojení vět, ve kterém pouze jedna z vět není řízena žádnou jinou větou. Této větě říkáme hlavní, ostatní označujeme jako vedlejší. Větu vedlejší poznáme tak, že nemůže stát v textu samostatně bez své věty řídící (je-li jejich oddělení vůbec možné, vnímáme ho jako parcelaci – *Nakonec nepřišel. Protože byl nemocný.*). Obvykle platí, že vedlejší věty fungují jako větné členy svých vět řídících. Proto jsme je probírali v souvislosti s větnými členy (viz výše).

b) **Souvětí souřadné** (parataktické) je takové souvětí, v němž jsou alespoň dvě věty hlavní.

Významové vztahy mezi souřadně spojenými větami

Souřadně spojené mohou být jak věty hlavní, tak věty vedlejší. Mezi souřadně spojenými větami se vyskytují významové vztahy koordinační, determinační a adordinační.

Mezi **koordinační** patří následující vztahy:

a) **Vztah slučovací** existuje mezi větami, které se k sobě přiřazují bez další významové charakteristiky. Základním spojovacím prostředkem je spojka *a* a vícedílné spojovací výrazy jako *jednak – jednak, hned – hned, za první – za druhé – za třetí* apod. **Jednak** *mi o tom nikdo nic neřekl a jednak se mi do toho nechce. Půjdeš tam v pondělí a ukážeš jim tuhle propustku.*

b) **Vztah odporovací** se vyskytuje mezi větami, jejichž obsahy jsou v nesouladu, vyjadřuje se rozpor mezi očekávaným a skutečně platným obsahem, tvzení neplatné se nahrazuje platným, nebo se obsahy vět kladou do protikladu. Základními spojovacími prostředky jsou *ale, avšak, však, ovšem* apod. *Přišel čtvrt hodiny před přednáškou, ale stejně jsme začali pozdě. Všechno měl dobře připravené, posluchači však spokojeni nebyli. Nešel s ní na procházku, věnoval se studiu. Nešel s ní na procházku, nýbrž se věnoval*

studiu. Nečetl až do noci, **ale** skončil včas. Nečetl až do noci, **naopak** skončil včas. Na horách svítilo slunce, **ale** v údolích byly studené mlhy. Eva se má moc dobře, **naproti tomu** Jan je dost nespokojený.

c) **Vztah alternativní** se vyskytuje mezi větami, v nichž se vyjadřují alternativní obsahy. Typickou spojkou je zde *nebo*. (Z hlediska interpunkce existují dva typy tohoto vztahu: první je v odborné literatuře nazýván silně vylučovací nebo vylučovací a odděluje se čárkou, druhý je nazýván slabě vylučovací nebo slučovací a čárkou se neodděluje. Rozdíl mezi nimi spočívá v tom, že první vztah staví alternativy proti sobě do protikladu, kdežto druhý je staví vedle sebe jako eventuality. V otázkách je tento rozdíl doprovázen rozdílem v intonaci: *Dáš si čaj, nebo kávu?* ≈ *Který z těchto dvou nápojů si vybereš?* × *Dáš si čaj nebo kávu?* ≈ *Dáš si něco teplého k pití?*) *O víkendu jsme pouštěli draky nebo se jen tak procházeli. Můžeš si jídlo přisolit nebo připepřit. Budeš tu přespávat, nebo pojedíš domů?*

d) **Vztah stupňovací** se vyskytuje mezi větami, v nichž se v druhé větě vyjadřuje obsah, který svou mírou překračuje očekávání dané obsahem věty první. Spojovací prostředky jsou *dokonce, nadto, nejen – ale i* apod. *Nikdy ho neměla ráda, dokonce se na něj ani nepodívala, když vcházel každé ráno do místnosti. Marek nejen posekal trávník, ale taky umyl všechno nádobí.*

Jediným **determinačním** vztahem, který je pravidelně vyjadřován mezi paratakticky spojenými větami, je **vztah příčiny a důsledku**. Spojovací prostředky tohoto vztahu se dělí na dvě skupiny: jedna skupina (např. *proto, tak, takže, tedy*) stojí vždy v části souvětí, kde se vyjadřuje důsledek (*Byl nemocný, a proto nemohl přijít na večírek.*), druhá skupina (*neboť, vždyť, totiž*) naproti tomu stojí vždy v části souvětí, kde se vyjadřuje příčina (*Nemohl přijít na večírek, neboť byl nemocný.*). Za povšimnutí stojí, že spojka se vyskytuje vždy ve druhé větě na rozdíl od příslovečného určení příčiny, které je možné vyjádřit vedlejší větou stojící jak před větou hlavní, tak za ní (*Protože byl nemocný, nemohl přijít na večírek. Nemohl přijít na večírek, protože byl nemocný.*).

Dále lze mezi paratakticky spojenými větami v rámci determinačních vztahů vyjadřovat také vztah podmínky: **Pořádně trénuj, a máš šanci vyhrát. Máš šanci vyhrát, ale musíš**

pořádně trénovat. Pořádně trénuj, jinak nemáš šanci vyhrát. **Pořádně trénuj**, nebo nevyhraješ. nebo vztahy časové: *Sbírali houby a pak se šli koupat. Děti si hrály na písku a maminky si mezitím povídaly.*

Pro **adordinační** vztahy v souvětí stejně jako pro adordinační vztahy mezi větnými členy platí, že se podobný/stejný obsah vyjadřuje dvakrát. Mezi vztahy adordinační patří tyto vztahy:

a) **Vztah specifikace** se vyskytuje mezi větami, v nichž se v první větě uvádí nějaké obecné tvrzení a v druhé potom detaily k tomuto tvrzení. Pro tento vztah nemá čeština typický spojovací výraz, často se signalizuje pouze interpunkčním znaménkem (dvojtečkou nebo pomlčkou). *Vyřešil situaci velmi chytře: nejdříve vychválil jejich firmu do nebe a až potom přišel se zlepšujícími návrhy. Bude tam o nás dobře postaráno – mám zajištěnou plnou penzi a o úklid se stará majitel objektu.*

b) **Vztah exemplifikace** se vyskytuje mezi větami, v nichž se v druhé větě uvádí příklad k obecnému tvrzení ve větě první. Typickým spojovacím prostředkem je *například*. *Problémy budeme řešit individuálně, například vašemu Markovi co nejdříve seženeme sponzora na zakoupení výstroje. Vypadá to, že se budou muset snažit: např. Maďarsko muselo slíbit urychlené řešení otázky národnostních menšin.*

c) **Vztah generalizace** se vyskytuje v souvětích, v nichž se v druhé části obecně shrnuje to, co bylo v první části souvětí řečeno detailně. Typickým spojovacím prostředkem je *prostě* nebo *krátce řečeno*. *Nesl jsem balíky na poštu, měl jsem dvě schůzky, napsal jsem další část té povídky a pak jsem byl na angličtině, prostě jsem měl celkem náročný den.*

d) **Vztah ekvivalence** se vyskytuje mezi větami, jejichž obsah je v podstatě totožný. Čistá ekvivalence není v textech častá. Užívají se pro ni spojovací prostředky *čili*, *neboli*, *jinými slovy* apod. *Tato jednotka zasahuje pouze proti teroristické akci **neboli** je oprávněna zakročit pouze při dopředu připravených násilných činech s politickým charakterem.*

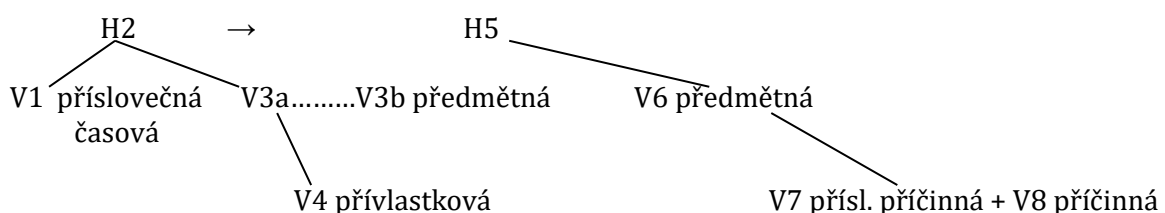
Schematické znázornění stavby souvětí

Stavbu souvětí budeme zachycovat schématem, v němž věty v parataktickém vztahu budou psány vedle sebe a bude mezi ně vloženo pojmenování jejich sémantického vztahu a věty v závislostním vztahu budou psány pod své věty řídící. Věty budeme číslovat postupně podle jejich výskytu v souvětí. Pořadí symbolů pro věty (H pro větu hlavní, V pro větu vedlejší) bude ve schématu odpovídat pořadí vět v souvětí. Části vět, do kterých je vložena jiná věta/jiné věty, budeme označovat písmeny a, b, c atd. podle počtu částí. U vět v závislostním vztahu budeme jejich typ určovat slovně podle jejich větněčlenské platnosti. Pro zachycení sémantického vztahu mezi paratakticky spojenými větami budeme používat symboly, které popisuje následující tabulka.

symbol	vztah
+	slučovací
×	odporovací
v	alternativní
┌	stupňovací
→	vztah příčiny a důsledku
←	(šipka vede k části, kde se vyjadřuje důsledek)
≡	adordinační

Všechny popsané skutečnosti jsou ilustrovány na následujícím příkladu:

Když přišla domů (V1), zjistila (H2), že nikdo z těch (V3a), kteří jí slíbili pomoc (V4), ještě nedorazil (V3b), a tak se rozhodla (H5), že začne s vařením sama (V6), protože už bylo dost hodin (V7) a večere měla být tentokrát velmi slavnostní (V8).

Při rozboru vět, v nichž se vedle sebe vyskytuje více spojovacích výrazů patřících k různým větám, nebudeme při číslování pořadí vět první spojku považovat za začátek věty, zatímco vztažné slovo za začátek věty považovat budeme. Rozdíl ukazují následující dvě souvětí. V prvním z nich není spojka *že* považována za začátek věty, věta začínající *když* je pojímána jako druhá věta v souvětí. V druhém souvětí je vztažné zájmeno *kteřá* považováno za začátek vedlejší věty, věta připojená spojkou *když* je pojímána jako třetí věta v souvětí. Tento rozdíl odráží skutečnost, že vztažná slova jsou větnými členy svých vět, zatímco spojky větnými členy svých vět nejsou.

Zapomněl (H1), že když přišel domů takhle pozdě (V2), bude si muset něco uvařit sám (V3).

Vzpomněl si na svoji ženu (H1), která (V2a), když byla spokojená (V3), podupávala podobným způsobem jako tato paní (V2b).